

Моргай Лілія
Morhai Liliia
доктор філософії,
доцент кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини
(Умань, Україна) morgai.liliya@gmail.com

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ НОРМАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

INCLUSIVE TOURISM IN UKRAINE: REGULATORY ASPECT

У статті розглянуто наявні проблеми туризму людей з обмеженими можливостями. Наведено статистику, яка підтверджує, що необхідно інвестувати, підтримувати та створювати умови для туризму людей з обмеженими можливостями. Висвітлені питання стосовно шляхів розвитку інклюзивного туризму в Україні. Охарактеризовано нормативно-правову базу щодо забезпечення умов для розвитку інклюзивного туризму в Україні.

На сьогодні спостерігається підвищений інтерес суспільства та держави до питання інвалідності. Частіше говорять про права й потреби людей-інвалідів. Особливо рішуче підкреслюється, що вони володіють тими ж правами, що й інші громадяни, і, мають право на освіту, зайнятість, охорону здоров'я, розвиток власної особистості, інтереси і хобі, а також право на відпочинок, туризм і рекреацію.

Мета дослідження – охарактеризувати розвиток інклюзивного туризму в Україні.

The article considers the existing problems of tourism for people with disabilities. Statistics are presented, which confirm the need to invest, maintain and create conditions for tourism for people with disabilities. The issues concerning the ways of inclusive tourism development in Ukraine are covered. The legal framework for providing conditions for the development of inclusive tourism in Ukraine is described.

Today there is an increased interest of society and the state in the issue of disability. People often talk about the rights and needs of people with disabilities. It is particularly emphasized that they have the same rights as other citizens and have the right to education, employment, health care, personal development, interests and hobbies, as well as the right to rest, tourism and recreation.

The purpose of the study is to characterize the development of inclusive tourism in Ukraine.

Ключові слова: люди з особливими потребами, інклюзія, інклюзивний туризм, туризм для осіб з інвалідністю, бар'єрний туризм, дитячий інклюзивний туризм, рекреація, рекреаційний туризм.

Key words: people with special needs, inclusion, inclusive tourism, tourism for people with disabilities, barrier tourism, children's inclusive tourism, recreation, recreational tourism.

Україна, є однією з країн, що має високий економічний, соціальний та інноваційний потенціал. Серед головних проблем української соціалізації людей з інвалідністю залишається доступність, безбар'єрне проектування й працевлаштування [5].

В Україні понад 2 мільйони 800 тисяч людей мають статус інваліда, з них 151 тисяча – діти. Це 6,1 відсотка до загальної кількості населення. Врахо вуючи ситуацію на сході країни, за 2017 рік в Україні було зареєстровано 57 189 осіб як внутрішньо переміщених осіб, 5004 особи отримали статус інваліда війни [8].

Питання та проблеми шляхів розвитку інклюзивного туризму в Україні є відносно новим, тому у науковій когорті ще не відображено усіх

аспектів розгляду даного питання. Проте ряд авторів у своїх наукових доробках зверталися до проблем розвитку інклюзивності туризму в Україні. Досить ґрунтовно питання інклюзивного туризму висвітлено в роботах: А. Войтовської, О. Волошинського, А. Мацелюхи, Є. Холостова, Д. Петрова та ін. Це пояснюється тим, що дана проблема є актуальною і знаходиться у центрі досліджень.

Вперше про інклюзивний туризм можна було почути в 80-х роках минулого століття [2].

Інклюзія – процес забезпечення та збільшення ступеня участі індивідів у суспільному житті, насамперед тих, які мають певні труднощі в психофізичному та соціальному розвитку. Він передбачає розробку й застосування таких конкретних рішень, які зможуть дозволити кожній людині рівноправно брати участь в академічному та суспільному житті [6, с 54].

Інклюзивний туризм – вид рекреаційного туризму, розрахованого на людей з обмеженими фізичними можливостями [12].

Туризм для осіб з інвалідністю – поняття досить широке, що поєднує в собі різні види туризму. Інклюзивний туризм включає наявність спеціальних зручностей, створених для інвалідів на пляжах, у готелях і транспорті, особливо важливо для інвалідів на візках відпочивати, їздити на екскурсії нарівні зі здоровими людьми [8].

В Україні в рамках заходів, спрямованих на розвиток інклюзивного туризму, передбачається створення активу людей, які будуть займатися пошуком рішень для проблем в туристичній галузі та налагодження співробітництва з українськими туроператорами [12].

Поширення явища обмеженості людських можливостей ставить і перед міжнародною громадськістю та окремими державами обов'язок щодо відповідальності та прийняття певних дій, що запобігатимуть його виникненню. Такі дії мають реалізуватися урядами, соціальними інститутами та локальною громадськістю. Тільки широкі узгоджені соціальні дії можуть

принести вимірні ефекти. Допомога на користь осіб з інвалідністю потребує диференційованих, мультидисциплінарних (медичних, освітніх, соціальних, виробничих) дій [12].

На даний час спостерігається нерівномірний розвиток різних видів і напрямів туризму. Стосовно безбар'єрного туризму, то він знаходиться в Україні на стадії впровадження, екскурсійний, пізнавальний, рекреаційний наближається до стадії зрілості, діловий – у стадії зростання [10].

Безбар'єрний туризм – досить новий напрям туризму, доступний для всіх незалежно від постійних або тимчасових обмежень фізичних можливостей до мобільного пересування (які не мають медичних протипоказань до здійснення подорожі), й осіб, які їх супроводжують на територію, відмінну від постійного місця проживання, і мають всі необхідні ресурси для здійснення цілей подорожі. Водночас безбар'єрний туризм – це діяльність підприємств туристичної (і суміжних з нею) індустрії, спрямована на формування і продаж комплексного туристичного продукту, що відповідає додатковим потребам окремих маломобільних категорій туристів (з урахуванням їхнього фізичного здоров'я і психологічного стану), а також супроводжуючих їх осіб [8].

Дитячий інклюзивний туризм можна розглядати в окремому ракурсі. Для дітей з інвалідністю створені літні табори відпочинку зі спеціальними програмами для дітей із порушеннями зору, слуху та мовлення, функцій опорно-рухової системи, а також дітей, які страждають на цукровий діабет. Нерідко на початку хворого оглядає лікар і встановлює для нього індивідуальну програму оздоровлення. Є також дуже багато нових методик реабілітації дитячої інвалідності [8].

Згідно з вимог, то інвалідністю туризм доступний для осіб та повинен включати:

- безбар'єрні напрями: інфраструктуру та споруди;
- транспорт: повітряний, сухопутний і на морі, що підходить для всіх користувачів;

- високу якість послуг, досягнуту навченим персоналом;
- розваги, виставки, атракціони: дає усім змогу брати участь у подіях;

- маркетинг, системи бронювання, веб-сайти і послуги: інформацію, доступну для всіх.

Складність розвитку цього виду туризму полягає в неповноті нормативної бази, відсутності системи методичного супроводу, системи підготовки інструкторів фахівців із роботи з цією категорією туристів.

Люди з обмеженими фізичними можливостями все частіше самі або з допомогою волонтерів громадських організацій організують пізнавальні поїздки, екскурсії, табори, змагання. Особливо гостро стоїть питання адаптації туристичних маршрутів для цієї категорії людей.

Зокрема, потрібно зауважити, що під терміном «люди з обмеженими життєвими можливостями» маються на увазі не лише особи, які мають інвалідність, але й особи, які не мають інвалідності, але у них є ті чи інші особливості, що знижують їхні функціональні можливості. Залежно від фізичного стану людей з обмеженими фізичними можливостями споживачів туристського продукту поділяють на 2 категорії. Перша категорія – туристи з обмеженими можливостями пересування (в тому числі інваліди-візочники).

Друга категорія – туристи з обмеженими можливостями сприйняття навколишнього світу (погано бачать, незрячі, глухі).

Тому під час формування, просування і реалізації туристського продукту туристичні організації та індивідуальні підприємці повинні:

- враховувати інтереси туристів з обмеженими фізичними можливостями;

- максимально забезпечити їх різноманітними видами туристичних послуг (бажано – з оздоровчими і спортивними цілями, з пасивним відпочинком у рекреаційних центрах, короткочасним приміським відпочинком, рибалкою);

– під час проектування та реалізації туристичних послуг для туристів з обмеженими фізичними можливостями перевагу доцільно віддавати районам зі сприятливими кліматичними і природними умовами (з усіх видів уникати таких ландшафтів, як гірські райони, райони з несприятливими або небезпечними для цих груп туристів кліматичними умовами);

– обов'язковою умовою під час організації подорожей є транспортна доступність об'єктів туристичної індустрії.

В Україні забезпечення умов для розвитку інклюзивного туризму визначено у наступних нормативно-правових документах: Конституція України, Закону законів України «Про державні соціальні стандарти і державні соціальні гарантії», Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», «Конвенція про права осіб з інвалідністю», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Указ Президента України № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини».

Ці нормативно-правові акти визначають основні положення державної соціальної політики, що стосується створення комфортних умов життя та соціального забезпечення осіб з інвалідністю. Проте окремого нормативно-правового акту або положень у розроблених документах, які б визначали механізми реалізації функцій державного управління розвитком інклюзивного туристського середовища, немає [11].

Закон України «Про туризм», який є основним нормативно-правовим документом, що здійснює регулювання у галузі туризму, не визначає поняття інклюзивного туризму. Проте у статті 6 Закону України «Про туризм» визначено, що державна політика у галузі туризму повинна здійснюватися на основі «забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб [11].

Відповідно до міжнародних документів у галузі туризму, інклюзивний туризм визначено як рекреаційний вид туризму для осіб з особливим потребами.

У системі національного законодавства прописане лише поняття реабілітації та надання реабілітаційної послуги особам з інвалідністю, що безпосередньо пов'язане із рекреаційною та туристською діяльністю, проте не повністю охоплює спектр послуг та можливостей використання туризму.

За визначенням Міжнародної організації праці ООН поняття «реабілітація» включає в себе відновлення здоров'я та сил осіб з інвалідністю з метою забезпечення їх соціального, психічного, психологічного комфорту, фізичного стану та загального оздоровлення [11].

Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю», описано індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю

Визначення конкретних обсягів, методів і термінів проведення реабілітаційних заходів, які повинні бути здійснені щодо особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю, кошторис витрат за рахунок бюджетних коштів чи загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також контроль за виконанням індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю в межах своїх повноважень здійснюють медико-соціальні експертні комісії (лікарсько-консультаційні комісії лікувально-профілактичних закладів щодо дітей з інвалідністю), місцева державна адміністрація, служби зайнятості, реабілітаційні установи, розпорядники відповідних коштів.

Обсяг реабілітаційних заходів, що передбачається індивідуальною програмою реабілітації особи з інвалідністю, не може бути меншим від передбаченого Державною типовою програмою реабілітації осіб з інвалідністю.

Індивідуальна програма реабілітації особи з інвалідністю є обов'язковою для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, реабілітаційними установами, підприємствами, установами,

організаціями, в яких працює або перебуває особа з інвалідністю, дитина з інвалідністю, незалежно від їх відомчої підпорядкованості, типу і форми власності.

Індивідуальна програма реабілітації має для особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю рекомендаційний характер. Особа з інвалідністю (законний представник дитини з інвалідністю) має право відмовитися від будь-якого виду, форми та обсягу реабілітаційних заходів, передбачених її індивідуальною програмою реабілітації, або від усієї програми в цілому [7].

Особа з інвалідністю (законний представник недієздатної особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю) бере участь у виборі конкретних технічних та інших засобів реабілітації, виробів медичного призначення, реабілітаційних послуг і санаторно-курортного лікування тощо в межах її індивідуальної програми реабілітації у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Щодо видів реабілітації, то вони описані у статті 24 Закону України про «Реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», у якій йдеться про види реабілітаційних заходів [7].

Відповідно до Державної типової програми реабілітації осіб з інвалідністю можуть здійснюватися такі види реабілітаційних заходів щодо осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю:

– медичні, які передбачають медикаментозне лікування, відновлювальну терапію, реконструктивну хірургію, ендопротезування, забезпечення виробами медичного призначення, протезуванням, ортезуванням;

– фізичні, які передбачають відновлення, покращення, стабілізацію, координацію рухових дій, уміння користуватися протезами, ортезами та іншими технічними засобами реабілітації, що поліпшать самообслуговування, адаптацію особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю в суспільному житті;

– психологічні, які мають на меті психокорекцію якостей і функцій особи з інвалідністю, її мотивації до життєдіяльності та праці, профілактику негативних психічних станів, навчання прийомів і методів психологічної саморегуляції;

– професійні, які передбачають сприяння у професійному навчанні і професійній адаптації;

– трудові, які передбачають раціональне працевлаштування і психологічну підтримку в процесі професійної адаптації до виробничих умов;

– соціальні, які передбачають соціально-побутову адаптацію і соціально-середовищну орієнтацію, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;

– психолого-педагогічні, які передбачають психологічну і педагогічну корекцію розвитку;

– фізкультурно-спортивні, які передбачають фізкультурно-спортивну підготовку та адаптацію, організацію і проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивних занять [7].

У статті 25 Закону України вказано про форми реабілітаційних заходів. Основними формами реабілітаційних заходів є:

– надання реабілітаційних послуг;

– забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення;

– матеріальне забезпечення.

Реабілітаційні послуги надаються особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю в установах і закладах системи реабілітації осіб з інвалідністю, а також у разі потреби за місцем проживання особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю [7].

Для забезпечення догляду за особою з інвалідністю, дитиною з інвалідністю з важкими формами інвалідності у разі тимчасової відсутності осіб, які доглядають за нею (під час хвороби, відпустки, у вихідні дні),

органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування створюють відділення тимчасового перебування осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю при установах соціального обслуговування, реабілітаційних установах, а також можуть створювати будинки тимчасового перебування осіб з інвалідністю.

Порядок здійснення реабілітаційних заходів визначається Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення, інших центральних органів виконавчої влади в межах їх повноважень [7].

У статті 31 Закону України викладені основні права осіб з інвалідністю при проведенні реабілітації. При здійсненні реабілітаційних заходів особи з інвалідністю мають право на:

- поважливе і гуманне ставлення з боку працівників реабілітаційних установ;
- вибір виду реабілітації і реабілітаційної установи;
- отримання інформації про свої права, обов'язки, умови та форми здійснення реабілітаційних заходів;
- відмову від реабілітаційних заходів;
- конфіденційність інформації особистого характеру, в тому числі стосовно особливостей і характеру ураження здоров'я;
- захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку [7].

Особи з інвалідністю, законні представники дітей з інвалідністю мають право брати участь у розробці реабілітаційних заходів. Законні представники дітей з інвалідністю мають право брати участь у процесі проведення реабілітаційних заходів.

При здійсненні реабілітаційних заходів діти з інвалідністю користуються всіма правами, визначеними в цій статті для осіб з

інвалідністю. Права дітей з інвалідністю реалізуються за рішенням чи за участі їх законних представників [7].

Особи з інвалідністю, діти з інвалідністю, які проходять реабілітацію в реабілітаційних установах, забезпечуються реабілітаційними установами безоплатним транспортним обслуговуванням у порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Про порядок і умови отримання реабілітаційних послуг описано у статті 32 Закону України. Особам з інвалідністю, дітям з інвалідністю, у тому числі з важкими формами інвалідності, які потребують реабілітації відповідно до висновків медико-соціальних комісій, створюються необхідні умови для отримання реабілітаційних послуг [7].

Для отримання реабілітаційних послуг, визначених індивідуальною програмою реабілітації особи з інвалідністю, в реабілітаційній установі державної або комунальної форми власності особа з інвалідністю, законний представник дитини з інвалідністю повинна/повинен звернутися з письмовою заявою до місцевої державної адміністрації за місцем проживання [7].

Отже, на сьогодні все частіше постає питання про проблеми людей, які належать до категорії осіб, які мають обмежені можливості. Найголовніше завдання сьогодення – це добре підготовлені спеціалісти, які працюють з даною категорією населення та фінансова підтримка зі сторони держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. 2016. URL: <http://novadoba.com.ua/33268-pro-inklyuzyvnyy-turyzm-govoryly-v-udpu.html>.
2. Аніщенко А.П. Розвиток інфраструктури інклюзивного туризму як результат трансформацій менталітету суспільства (XX – XXI ст.) / А.П.

Аніщенко, М.О. Яріко. 2016. URL: <http://socsvit.org/node/61>.

3. Войтовська А. І. Особливості інклюзивного туризму. Народна освіта. Електронне наукове фахове видання. 2017. №3 (33). URL: <https://www.narodnaosvita.kiev.ua/>.

4. Войтовська А. І. Проблеми навчання і виховання студентів з інвалідністю. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2017. В. 1. С. 59–68.

5. Войтовська А. І. Гендерний підхід у соціалізації студентської молоді з інвалідністю в навчальний процес ВНЗ. Наукові записки. Вип. 156. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 138–142.

6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери: 2-е видання Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. С. 54.

7. Закон України. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.

8. Лихоносова Г.С. Безбар'єрний туризм як забезпечення потреб соціально відторгнутих людей URL: http://business navigator.ks.ua/journals/2018/45_2_2018/17.pdf.

9. Науменко Л. Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л. Ю. Науменко, В. В. Лепський, С. В. Макаренко, І. С. Борисова, О. В. Семененко // Український вісник медико-соціальної експертизи 2015. №2. С. 23–

26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ujmse_2015_2_7.

10. Основи інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. уклад.: А. І. Войтовська, М. В. Перфільєва. Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 100 с.

11. Перспективи реалізації державної політики у розвитку інклюзивного туризму URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/61.pdf.

12. Слатвінська Л.А., Бойко М.В. Розвиток інклюзивного туризму в

Україні URL: https://tourlib.net/statti_ukr/slatvinska.htm.